

Mogelijke gevolgen van nieuwe leefgebieden voor wilde zwijnen in Limburg



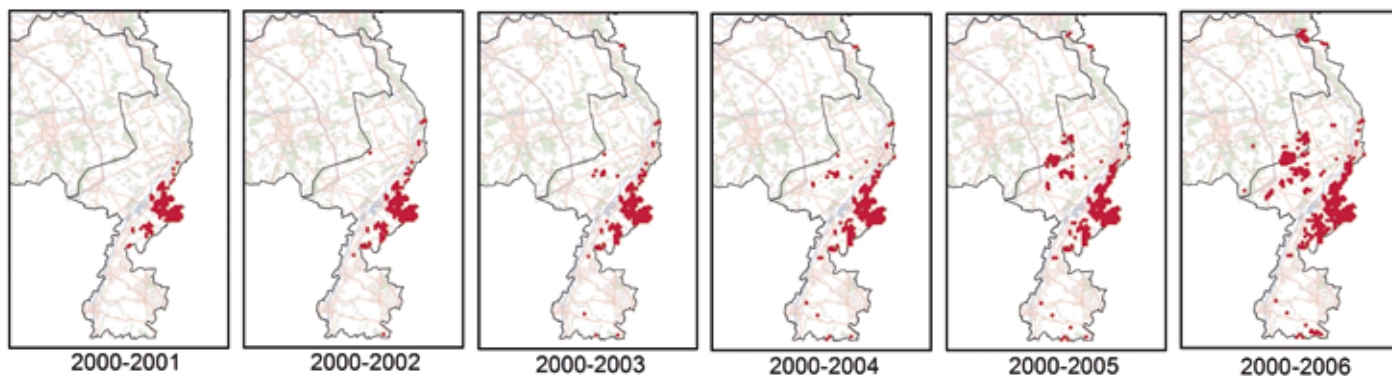
foto Leen Jacobs

In Limburg wordt het wild zwijn formeel alleen getolereerd in Nationaal Park De Meinweg. Sinds 2000 komen echter ook elders in de provincie Limburg wilde zwijnen voor. Alterra deed in opdracht van de Faunabeheereenheid Limburg onderzoek naar de mogelijke gevolgen van de uitbreiding van leefgebieden.

— Dennis Lammertsma, Geert Groot Bruinderink, Rogier Pouwels, Michiel van Eupen, Gerrit Jan Spek en Jan Ger Oord (Alterra-Wageningen UR)

Figuur 1. Waarnemingen van wilde zwijnen in Limburg e.o. 2000-2010.

Bron: Waarneming.nl; Telmee.nl; Zoogdiervereniging Sil Westra.



> HET WILD ZWIJN (*Sus scrofa*) wordt in Nederland formeel alleen getolereerd in twee natuurgebieden: de Veluwe en Nationaal Park De Meinweg. In de praktijk komen wilde zwijnen echter ook buiten deze gebieden voor, ondanks het vigerende 'nulstandbeleid'.

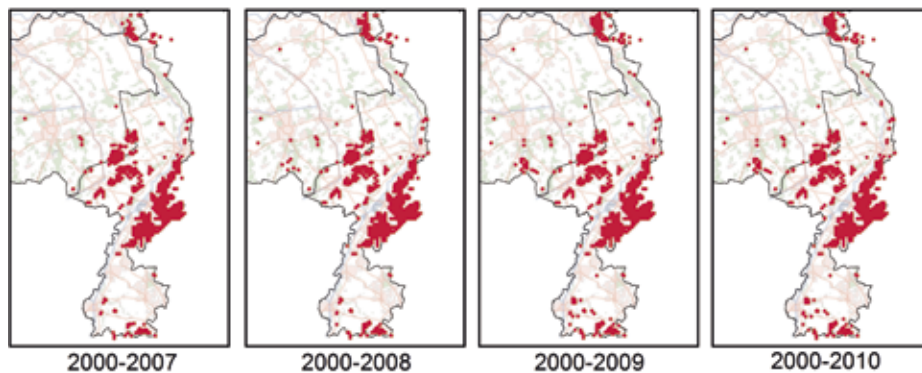
Voor wilde zwijnen vormt vrijwel geheel Nederland in potentie geschikt leefgebied, maar vanuit de maatschappij zou dit op veel weerstand stuiten, gezien de ervaren schade en overlast. Sinds 2000 komen in de provincie Limburg ook wilde zwijnen buiten Nationaal Park (NP) De Meinweg voor (figuur 1). In 2011 deed Alterra in opdracht van de Faunabeheereenheid Limburg onderzoek naar de mogelijke gevolgen van de uitbreiding van leefgebieden.

Om een gewogen beslissing over een eventuele uitbreiding van leefgebieden mogelijk te maken, werden aspecten beoordeeld die samenhangen met de aanwezigheid van zwijnen, zoals de ecologische geschiktheid van leefgebieden, de effecten op natuurwaarden, de handhaafbaarheid van de gewenste stand, de economische winst, de verkeersveiligheid en landbouwschade (inclusief verspreidingsrisico's van besmettelijke dierziekten en mogelijke reacties van handelspartners).

Om gebieden onderling te kunnen vergelijken hebben we deze aspecten een relatieve waardering gegeven middels een driedelige schaal, waarbij geldt: hoe hoger de score, des te geschikter het gebied is. Een uitgebreide beschrijving wordt gegeven in het rapport.

Ecologisch geschikte leefgebieden

De geschiktheid van de natuurgebieden in Limburg als leefgebied werd vastgesteld met het model LARCH. Dit model bepaalt op basis van het natuurlijk voedselaanbod per vegetatietype hoeveel wilde zwijnen in de nawinter duurzaam kunnen overleven. Het aantal wilde zwijnen drukken we uit in het aantal reproductieve eenheden (re's). Bij het wild zwijn bestaat een re uit 3 dieren: een geslachtsrijpe zeug en keiler en een dier dat representatief is voor (het proportionele deel van) de overige geslachts- en leeftijdsgroepen binnen de populatie. Op



Een toom van veertien biggen. Kenmerkend is het streeppatroon over de rug.

foto Leen Jacobs

theoretische gronden kan worden aangegeven dat circa 40 re's voldoende zijn voor het duurzaam voorkomen van een populatie zwijnen in een leefgebied. We noemen dit een sleutelpopulatie. Het resultaat voor Limburg en de aanliggende gebieden is weergegeven in figuur 2. Hieruit blijkt dat negen potentiële sleutelgebieden voor wilde zwijnen kunnen worden onderscheiden. De gebieden zijn, met uitzondering van de Maasduinen, provincie- of landsgrensoverschrijdend.

Natuurwaarden

Bij hoge dichtheden kunnen zwijnen een grote, negatieve impact hebben op de biodiversiteit. De belangrijkste effecten die wilde zwijnen hebben, worden veroorzaakt door vraat en wroetgedrag. Directe effecten worden veroorzaakt door vraat aan flora en paddenstoelen en predatie van fauna. Indirecte effecten worden veroorzaakt door wroeten met gevolgen voor de vegetatie (verjonging en groei), de ondergroei en soortsamenstelling van flora en fauna. Hoe groot het effect is en of dit positief of negatief uitpakt, hangt af van tal van factoren zoals aantalsschommelingen en dichtheid van wilde zwijnen, het terreingebruik, de intensiteit en frequentie van wroeten, het bodemtype, de aanwezige flora en fauna en verspreiding hiervan binnen een gebied. Omdat onvoldoende bekend is over het dichtheidsafhankelijk effect van wilde zwijnen op habitattypen en fauna is een kwalitatieve inschatting gemaakt. Op basis van mogelijke effecten op de bodem, de vegetatie, paddenstoelen en fauna is een gemiddelde score bepaald van de effecten op kwalificerende waarden en instandhoudingsdoelen voor broedvogels, Natura 2000-habitattypen en -soorten.

Economische winst

Uit studies naar een mogelijk effect van de komst van edelherten bleek dat een effect op de lokale economie begint bij versterking van de reeds aanwezige horeca. Als wilde zwijnen in nieuwe leefgebieden net zo'n sterke trekpleister worden als op de Veluwe het geval is, dan zal de economische betekenis vooral in de indirecte opbrengsten liggen. Bezoekjes aan het gebied gaan immers gepaard met een hapje en een drankje in de plaatselijke horeca, en vaak ook met aankopen bij de detailhandel. Vanuit een marketingperspectief zou de komst van het wild zwijn dus wel eens heel aantrekkelijk kunnen zijn voor de omzet. Daarom is er voor gekozen de reeds aanwezige recreatiebedrijven in een buffer van 5 km om de geselecteerde gebieden in beeld te brengen. We beperken ons daarbij tot het gedeelte van die buffer dat in Nederland is gelegen. Hiermee ontstaat een beeld van het ontwikkelingspotentieel en daarmee een indruk van de potentiële winst voor het toerisme.

Schade en overlast

Wilde zwijnen kunnen overlast en landbouwschade veroorzaken en op wegen betrokken zijn bij aanrijdingen. Schade en overlast kan in een niet uitgerasterd leefgebied ook voorkomen in aangrenzend gebied. Om inzicht te krijgen in mogelijke risico's werd een verkenning in het veld uitgevoerd. Tijdens de verkenning is gelet op de aard van de begrenzing van de gebieden, door landbouw, bebouwing, eigendomssituatie e.d.. Belangrijke verkeerswegen en rasters werden bij de beschouwing meegenomen. Dit is van belang om inzicht te krijgen in mogelijke compartimentering op grotere schaal, bijvoorbeeld bij een uitbraak van een besmettelijke dierziekte. Dit inzicht kan ook gebruikt worden om een beter beeld te krijgen van de versnippering van het leefgebied en mogelijke verbindingen tussen de deelgebieden voor het wild zwijn en eventuele barrières daartussen. De verkenning leverde tevens inzicht in de kwaliteit van de aanwezige biotopen voor het wild zwijn als aanvulling op de resultaten van LARCH. Door de verkenning in het veld ontstond inzicht in het risico op landbouwschade, het verkeersveiligheidsaspect en mogelijke andere vormen van overlast voor mensen. Wanneer rasteren geen of slechts een gedeeltelijke oplossing is, zal er een balans gezocht moeten worden tussen de aantallen wilde zwijnen en de acceptatiegrens met betrekking tot schade en/of overlast. Dit betekent dat de aantallen op het maatschappelijk gewenste niveau gebracht en gehouden moeten worden. Afschot is hiertoe het meest geëigende middel. De score met betrekking tot de verwachte beheerinspanning in potentiële leefgebieden werd gerelateerd aan de verwach-



Figuur 2. Ecologische geschiktheid van natuurgebied in Limburg voor het wild zwijn. Weergegeven zijn gebieden die een te kleine, kleine en sleutelpopulatie (>= 40 re's) zouden kunnen herbergen. Een vier-baans snelweg wordt als barrière beschouwd.

te dichtheid aan zwijnen. Voor potentiële landbouwschadescores is geken naar de grens tussen natuur en landbouw aan de buitenrand of omtrek van het leefgebied en de grens natuur-landbouw binnen het gebied waar het gaat om inliggende percelen. Een grote randlengte natuur-landbouw verhoogt de kans op landbouwschade, bemoeilijkt

beheer en schadebestrijding en verhoogt de kosten van uitrasteren. Verder zijn van belang het oppervlakteaandeel natuur binnen aangrenzend gebied in de bufferzone van 3 km, de verhouding oppervlakte natuur/randlengte en het aantal hectare inliggende landbouwgrond per 100 hectare leefgebied. Wilde zwijnen kunnen ook overlast veroorza-

Tabel 1. Scores van de potentiële sleutelgebieden voor het wild zwijn in Limburg voor een aantal eigenschappen c.q. maatschappelijke belangen. Hoe hoger de score, hoe geschikter het gebied in relatie tot de betreffende eigenschap.

Gebied →	<div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center;"> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Mook/Reichswald</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Maasduinen</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Meinweg/MSN grenspark Noord</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Meinweg/MSN grenspark Zuid</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Boswachterij Vaals/Aachener Wald</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Weerter- & Budelerbergen</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Weerterbos/Strabrechtse Heide</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Mariapeel/Deurnesepeel</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Vredepeel/Stippelberg</div> </div>								
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Eigenschap ↓									
Zwijnen N	2	2	2	3	2	3	2	1	2
Zwijnen N/100ha	2	2	2	2	3	1	2	3	2
Recreatie	1	1	1	1	2	1	1	1	1
Bedrijven N/100ha 1 km buffer	2	2	2	3	2	2	1	2	1
Bedrijven N/100ha 3 km buffer	2	2	2	2	2	2	1	2	1
Vee N/100ha 1 km buffer	2	1	2	2	2	2	1	2	2
Vee N/100ha 3 km buffer	2	2	2	2	2	2	1	2	2
Effecten op natuur	1.8	1.9	1.9	1.9	2	1.4	1.8	1	2
Beheersinspanning	2	2	2	2	1	3	2	1	2
Risico's voor de landbouw	2	3	2	2	2	1	2	2	2
Risico's verkeersveiligheid	1.7	2.7	2.3	2.7	3	2	1.3	2.3	1.3
Compartimentering	3	3	3	3	2	1	3	3	3
Totaalscore	23.5	24.6	24.2	26.6	25	21.4	19.1	22.3	21.3

ken op wegen en betrokken zijn bij aanrijdingen. Er werd een score bepaald op basis van de aanwezigheid van provinciale en gemeentelijke wegen binnen de leefgebieden en voor de dichtheid aan gemeentelijke wegen binnen het leefgebied (km/100ha). Hetzelfde is gedaan voor een bufferzone van 3 km om de gebieden heen.

Veterinaire risico's

De meeste wilde hoefdieren zijn, evenals gehouden dieren, vatbaar voor een groot aantal besmettelijke dierziekten: ze kunnen elkaar wederzijds besmetten. Maatschappelijke criteria als voedselveiligheid (zoönosen), economische schade door uitbraken van dierziekten, mogelijk verlies van speciale rassen of foklijnen ten gevolge van mortaliteit en/of stamping-out, risicoperceptie en de bestrijding van dierziekten, zijn gebruikt om een lijst samen te stellen met relevante dierziekten onder 'varkens'. Er vind in Nederland serologische monitoring plaats door de Gezondheidsdienst voor Dieren te Deventer voor klassieke varkenspest (KVP), mond-en-klauwzeer (MKZ), ziekte van Aujeszki

(ZvA), blaasjesziekte (SVD) en Trichinellose. Het kan met vrij grote zekerheid gesteld worden dat de Nederlandse wilde zwijnenpopulatie vrij is van deze ziekten. Voor de risico-inschatting beperkten we ons tot klassieke varkenspest (KVP) en mond- en klauwzeer (MKZ), beide zeer besmettelijke dierziekten waarvoor Nederland de status 'vrij zonder vaccineren' heeft. Bij een uitbraak van deze ziekten kan de sector miljoenen euro's mis lopen waarbij de indirecte schade door een exportverbod vaak vele malen groter is dan de directe schade. Directe en indirecte besmettingsroutes van huisvarken naar wild zwijn en andersom, mogelijkheden voor het nemen van preventieve maatregelen door de beheerders (monitoring, compartimentering, drempelwaarde van de populatieomvang, het risico van etensresten, aspecten van orale vaccinatie) en door de sector (beperkte uitloop, effectieve scheiding van huisvarkens en wilde zwijnen, het risico van swill (dierlijk afval) en opnieuw het aspect compartimenteren) spelen een belangrijke rol bij het inschatten van risico's. Ditzelfde geldt voor het economisch

belang van een ziektevrije status van ons land binnen mondiale en Europese handelsstromen en daarbij behorende regelgeving, met name de juridische inbedding daarvan en de beschikbare draaiboeken bij een uitbraak in Nederland, Duitsland en België. Voor het bepalen van een veterinaire risicoscore zijn buffers van één en drie kilometer rond een potentieel leefgebied van belang. Daarin werd gekeken naar de dichtheid van veebedrijven, in het bijzonder varkenshouderijen, en naar de veedichtheid.

Conclusie

Tabel 1 geeft een overzicht van de beoordeling van de negen gebieden. Hiermee kan een totale geschiktheidsscore worden berekend, afgerond op het meest nabij gelegen hele getal. Deze eindscore werd bepaald door alle afzonderlijke scores te sommeren, waarbij geen weging van het belang van de verschillende aspecten werd gebruikt. Als potentiële leefgebieden komen dan de volgende gebieden relatief gunstig uit de analyse (scores van hoog naar laag):

- IV Meinweg/MSN grenspark Zuid
- V Boswachterij Vaals/Aachener Wald,
- II Maasduinen
- III Meinweg/MSN grenspark Noord
- I Mook/Reichswald

Minder goed scores:

- VIII Mariapeel/Deurnesepeel
- VI Weerter- & Budelerbergen/bossen Noord-Brabant
- IX Vredepeel/Stippelberg
- VII Weerterbos/Strabrechtse Heide

Voor de vijf best scorende gebieden geldt dat het wild zwijn al permanent voorkomt in de Meinweg en rond Vaals en Mook, maar niet in de Maasduinen. De analyse van knelpunten binnen deze (potentiële) leefgebieden kan een bijdrage vormen aan het maatschappelijk debat omtrent de aanwezigheid van wilde zwijnen. <

Dennis Lammertsma,
Dennis.Lammertsma@wur.nl en
Geert Groot Bruinderink,
Geert.GrootBruinderink@wur.nl

Meer informatie is te vinden in rapport: "Groot Bruinderink, G.W.T.A., D.R. Lammertsma, R. Pouwels, M. van Eupen, G.J. Spek & G.J. Oord 2011. wilde zwijnen in Limburg. Wat zijn de consequenties van meer leefgebieden voor wilde zwijnen in Limburg? Alterra rapport 2207, Wageningen". Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl onder publicaties.